

BETTIE ELIAS

**JONGEN
ZONDER NAAM**

Houtekiet

Antwerpen / Amsterdam

SAMUEL

1

De houten vloer kraakt onder zijn blote voeten. De lamp durft hij niet aan te steken. Zelfs het schemerlampje naast zijn bed niet, ook al verspreidt het maar een zwak, geelachtig licht. Dat zou te gevaarlijk zijn, zoals de laatste tijd alles te gevaarlijk is. Elke minuut van de dag is beladen met angst. Voorzichtig schuift hij het gordijn een beetje open, waardoor het licht van de straatlantaarn schuin naar binnen valt. Zijn vertrouwde spullen worden zichtbaar in het donker. Het bed, met de oranje en groene gehaakte bedsprei, waarin hij tot daarnet heeft liggen woeien. Aan het voeteinde liggen zijn kleren in een hoopje op de grond. Zijn moeder, die zolang hij zich kan herinneren op orde en netheid is gesteld, heeft andere zorgen aan haar hoofd en maakt er de laatste tijd geen opmerkingen meer over.

Hij glijdt met zijn vingertoppen over het werkblad van het eikenhouten bureautje dat vlak bij het raam staat. Zijn grootvader had er dagen in de kelder aan gewerkt om het op te schuren en te vernissen. Toen hij op een dag thuis kwam van school stond het op zijn kamer te pronken.

‘Voor je verjaardag,’ had zijn grootvader gezegd, glimlachend in de deuropening.

Twaalf jaar was hij geworden. Nu drie maanden geleden, maar het lijkt zo veel langer. Zo veel is er ondertussen gebeurd. Zijn ogen dwalen door de kamer en blijven rusten op zijn viool in de hoek. In het donker van de nacht heeft zij haar warme glans verloren. Hij heeft nog niet de moed gehad om ze op te bergen. Er afscheid van nemen valt hem moeilijk, ook al heeft hij er soms uren tegen zijn zin op moeten oefenen.

In de gang hoort hij een deur opengaan en iemand de trap af stommelen. Nog iemand die niet kan slapen, denkt hij. Op de kerktoren ziet hij dat het bijna middernacht is. Zijn maag trekt samen. Om vijf uur moeten ze al opstaan. Dan hebben ze een uurtje de tijd om zich te wassen, iets te eten en de laatste dingen bijeen te zoeken voor ze vertrekken. Zijn vader zal hem komen wekken. Zelfs een wekker durven ze niet meer af te laten lopen. De burens zouden weleens argwaan kunnen krijgen bij het vroege uur.

‘Je kunt niemand meer vertrouwen,’ had zijn vader gezegd.

Samuel gluurt naar buiten door de kier van het zware, donkere gordijn. Zijn blauw-en-witgestreepte pyjama hangt gekreukt rond zijn tengere lichaam. Hij kan maar niet begrijpen dat hij geen afscheid mag nemen van Pieter, de buurjongen met wie hij al van toen hij klein was speelt in de aan elkaar grenzende tuintjes. Zijn vader had hem gevraagd – bijna gesmeekt – niets van hun plannen te vertellen. Zelf had hij het nieuws pas gisterenavond tijdens het avondeten gehoord.

Hij ziet het verstilde beeld van het tafereel weer voor zich. Er heerste een bedrukte sfeer. Zijn moeder had rode ogen van het huilen, maar dat gebeurde wel meer de laat-

ste tijd. Zijn vader had nauwelijks van de soep gegeten. Zijn grootvader at met een afwezige blik en bij elke lepel die hij naar zijn mond bracht, trilde zijn hand. Stil en ineengedoken zat hij aan het hoofd van de tafel. Opa ziet er opeens zo oud uit, had hij gedacht. Alleen zijn oudere zus Johanna kwebbelde, tegen haar gewoonte in, erop los.

‘Is er iets gebeurd?’ had hij gevraagd.

‘Sst... stilletjes,’ had zijn vader gezegd en onzeker had hij naar zijn moeder gekeken die een zakdoek uit haar schort tevoorschijn haalde.

‘Het wordt hier te gevaarlijk voor ons,’ begon zijn vader haast fluisterend. ‘We zijn hier niet meer veilig... Vanmorgen heb ik gehoord dat de Gestapo weer Joodse families heeft opgepakt en weggevoerd. We moeten hier zo snel mogelijk weg...’

‘Weg? Waar moeten we dan naartoe?’ had hij gevraagd.

Zijn vader gaf onmiddellijk met zijn hand een teken dat hij niet zo luid mocht praten terwijl hij achteromkeek alsof er iemand achter de deur, in de gang, stond mee te luisteren.

‘Wanneer? En... en...’

‘Morgenvroeg...’

Morgenvroeg! Hij dacht eerst dat hij het verkeerd begrepen had.

‘Maar...’ begon hij en keek vol onbegrip naar Johanna. Ze had zijn blik ontweken. Blijkbaar was zij al op de hoogte van de nakende plannen.

‘Morgenvroeg om zes uur vertrekken we naar een onderduikadres op het platteland...’

Hij kon het niet geloven.

‘Waar? En hoe raken we daar?’

‘Een goede kennis, iemand die ik via mijn werk heb leren kennen, heeft alles geregeld,’ begon zijn vader te vertellen. ‘Hij komt ons morgenvroeg halen en neemt ons te voet mee tot buiten de stad. Vandaar zal hij voor vervoer zorgen.’

‘En wanneer komen we dan terug?’

Vanuit zijn ooghoek had hij gezien dat zijn moeder in stilte haar tranen met een zakdoek opdroogde. Vermoeid wreef zijn vader zich in de ogen.

‘Dat weten we niet...’

Hij keek door het keukenraam om te zien of Pieter in de tuin aan het spelen was en maakte aanstalten om naar buiten te gaan.

‘Blijf binnen, jongen. Alsjeblieft... Dat kan nu niet meer...’

De somberheid van zijn vader sloeg op hem over. Hij wilde naar buiten. Lucht happen. Het was alsof hij ging stikken. Ondanks de smeekbede van zijn vader deed hij toch de deur naar hun liefelijke tuintje open.

‘We mogen nu geen risico’s meer nemen.’

Zijn grootvader stond op en deed de deur geluidloos terug dicht. Hij trok hem zachtjes tegen zich aan.

Samuel voelt een krop in zijn keel als hij eraan terugdenkt. Zijn grootvader had zonder geluid gesnikt. Daarna rechtte hij zijn rug en hield zich sterk.

‘We komen er wel doorheen,’ zei hij.

Vijf over twaalf. Samuel hoort iemand terug naar boven komen en dan geschuifel op de overloop. Daarna wordt een deur langzaam dichtgedaan. Het krakende geluid van de deur is als een schreeuw om hulp. Stilaan begint het tot

hem door te dringen dat zijn voeten pijn doen van de kou. Hij kruipt terug in bed en hoopt dat het deze keer wel zal lukken om de slaap te vatten. Verkleumd tot in zijn botten trekt hij zijn knieën omhoog en rolt zich in een bolletje. Zal hij hier nog ooit terugkomen? Of is dit de allerlaatste keer dat hij in dit bed, in deze kamer, in dit huis slaapt? Verschillende gedachtestromen beginnen als duistere wolken over elkaar te schuiven en eindelijk valt hij in een onrustige slaap.

2

Hij weet niet hoelang hij geslapen heeft als hij plots opveert. Nog voor hij zich kan afvragen waar hij van wakker is geworden, hoort hij brutaal gebonk beneden op de voordeur. De donkere klank komt dreigend door de trappenhall tot boven. Samuel slikt. Zijn keel lijkt dichtgesnoerd.

‘Öffnen!’ schreeuwt iemand.

‘Openmaken!’

Zonder te weten wat er aan de hand is, springt hij uit bed en loopt naar de overloop. Hij ziet nog net dat zijn vader zich met een vaalbleek gezicht in zijn pyjama naar beneden haast. Hij heeft zelfs geen tijd genomen om zijn pantoffels aan te doen. Zijn grootvader, ook opgeschrikt uit zijn slaap, komt met waterige ogen naast hem staan en slaat een arm om hem heen. Het gebonk op de deur neemt toe. Samuels moeder snelt met beide handen voor de mond naar hen toe. Snikkend legt ze het hoofd tegen zijn grootvaders borst.

‘Stil maar, meisje’, sust zijn grootvader.

‘*Schweine Juden!*’ buldert een zware stem. ‘Öffnen!’

Samuel krimpt in elkaar. Joodse zwijnen! Johanna staat trillend in haar nachthemd naast hem en knijpt in zijn hand. Eindelijk is zijn vader beneden. In werkelijkheid heeft het misschien maar vijftien seconden geduurd, maar door het dreigende geweld lijkt het veel langer. Hij hoort hem de grendel van het slot halen terwijl het gebonk en het gesnauw achter de deur onophoudelijk voortduren. Angstig drummen ze met z’n vieren dicht tegen elkaar op de donkere overloop. De voordeur vliegt open en komt met een harde slag tegen de muur terecht. Samuel houdt met beide handen zijn oren dicht. Maar het geluid van de bulderende stemmen, het gevloek en het getier blijven tot hem doordringen. Zware voetstappen stampen naar boven.

‘De Gestapo,’ fluistert zijn grootvader.

Krampachtig probeert hij iedereen te omarmen. Ze schuifelen nog dichter tegen elkaar.

‘*Mitkommen!*’ schreeuwt een man in uniform halfweg de trap.

‘We moeten meegaan,’ zegt zijn grootvader.

Met knikkende knieën volgt Samuel zijn grootvader die aarzelend als eerste naar beneden gaat. De agent van de Gestapo staat in het midden van de trap ongeduldig te wachten.

‘*Schnell!*’ roept hij met een boosaardig gezicht zonder een stap opzij te zetten.

Samuel staart met opengesperde ogen naar het wapen dat hij op hun gericht houdt. Zijn hart bonst tot in zijn keel. De man maakt nauwelijks plaats om hem door te laten.

‘Kom maar, jongen,’ fluistert zijn grootvader en reikt hem een hand.

De Gestapo-agent loopt verder naar boven en knalt de deuren van de slaapkamers open. Met dreunende laarzen stapt hij van kamer naar kamer. Kasten worden openge-smeten, bedden worden verschoven. Ergens valt een glas rinkelend op de grond. Samuel moet aan zijn viool denken en kijkt over zijn schouder naar boven. Achter hem loopt Johanna die zijn moeder ondersteunt. Beneden aan de trap kijkt zijn vader ontredderd toe. Zijn armen hangen slap langs zijn lichaam. Een Gestapo-agent duwt hem hard-handig aan de kant en rent met drie treden tegelijk naar boven. Samuel springt opzij en struikelt. Gelukkig kan zijn grootvader hem tijdig opvangen.

‘Hier is niemand meer,’ roepen ze na een poos naar beneden. ‘We hebben ze allemaal... Die vuile ratten!’

Ruw worden ze de keuken in geduwd door een man in burgerkleding. Zijn donkere overjas komt bijna tot op de grond. De rand van zijn hoed werpt een schaduw over zijn gezicht. Met slaande deuren doorzoeken ze verder het hele huis. De woonkamer, de keuken, de kelder. Alles wat in de weg staat, duwen ze aan de kant of werpen ze omver. Samuel durft zich niet te verroeren.

‘Ze hebben ons verraden,’ fluistert zijn grootvader.

Zijn vader knikt in stilte.

‘Ik ben nog zo voorzichtig geweest,’ zegt hij na een poos. ‘Niemand wist ervan, behalve de man die ons zou helpen...’

‘Misschien heeft hij ons verklikt...’

Ze worden opgeschrikt door een Gestapo-agent die groot en dreigend de deuropening vult.

‘Jullie krijgen tien minuten om je aan te kleden en wat kleren bij elkaar te zoeken.’

‘Ww... wat... gaat er gebeuren met ons?’ vraagt zijn vader.

De man vernauwt zijn ogen alvorens te antwoorden en spuugt op de keukenvloer. Met afkeer ziet Samuel dat het speeksel op zijn vaders blote voet is terechtgekomen. Zijn vader knippert met zijn ogen zonder ernaar te kijken.

‘Wij gaan met jullie een feestje bouwen.’

‘*Ein Fest!*’ grijnst hij tegen de anderen.

Ze beginnen luid te lachen.

‘Tien minuten!’

Met zijn vijven strompelen ze verward naar boven.

‘Wat moet ik meenemen?’ vraagt Samuel.

‘We nemen de spullen mee die we gisteren al gepakt hebben,’ zegt zijn vader. ‘Maar doe warme kleren aan, ook warme sokken...’

‘Kom, schat,’ zegt hij tegen Samuels moeder die met een doffe blik voor zich uit staart, ‘ga je klaarmaken...’

Door een kier in de gordijnen ziet Samuel dat het buiten al licht begint te worden. In de verte hoort hij een koekeek. Zou het al zes uur zijn? Van onderduiken zal niets meer in huis komen. Wat staat hun allemaal te wachten? Een rilling loopt over zijn rug. Hij heeft al zoveel horen vertellen over Joden die opgepakt worden. De angst sluipt als gifgas bij hem naar binnen. Een tijdlang blijft hij in het midden van zijn kamer staan. Tot het geluid van legerlaarzen tot hem doordringt. Hij scharrelt zijn kleren die op de grond liggen bij elkaar. In zijn haast vergeet hij zijn pyjama uit te doen. De Gestapo-agent die voorbij zijn kamer loopt, bekijkt hem met een minachtende blik en gromt

iets. Samuel heeft het niet goed verstaan. Vuile Jood, of zoiets. Hij doet zijn jas aan en zorgt ervoor dat de gele Jodenster stevig vastzit. Rondlopen zonder Jodenster wordt zwaar bestraft. Dat kan er nu echt niet meer bij.

‘Ben je klaar?’ komt zijn grootvader vragen. ‘We moeten naar beneden...’

Samuel neemt voor de laatste keer zijn kamer in zich op. Zijn oog valt op de viool die eenzaam in de donkere hoek staat. Haastig stopt hij haar in de vioolkoffer en sluit het deksel. De Gestapo-agenten lopen heen en weer in de gang en roepen dat het tijd is. Hij ziet nog de kans om de vioolkoffer onder zijn bed te schuiven. Bij het naar buiten gaan zet hij een omgevallen stoel overeind. Stilletjes trekt hij de deur van zijn kamer achter zich dicht.

3

Als Samuel naar beneden gaat, komt de koude buitenlucht hem tegemoet door de openstaande voordeur. Een grote verhuishwagen staat voor hun huis. Hij kijkt vragend van zijn vader naar zijn grootvader, en weer terug. Johanna legt een hand op zijn schouder. Een van de Gestapo-agenten loopt voor hen en gebaart dat ze moeten volgen. Hij trekt de hendel een kwart naar beneden en draait de deur van de verhuishwagen open. Samuel kan niet geloven wat hij ziet. Zijn moeder begint op slag te huilen.

‘Hou eens op met dat gejack!’ snauwt de Gestapo-agent tegen haar.

Dreigend heft hij zijn arm omhoog. Samuels vader

schiet tussen hen in en vangt de klap op. Het duurt niet lang of zijn linkerwang is rood en gezwollen. Samuel wil naar hem toelopen, maar Johanna houdt hem tegen.

‘Instappen,’ beveelt de Gestapo-agent en geeft hem een por in de rug.

Hoeveel ogen hem vanuit de verhuiswagen aanstaren, weet hij niet. Vijftig? Zestig? Of nog meer? Mannen, vrouwen, ouderen, jongens, meisjes. Stil en bang kijken ze hem aan. Niemand zegt een woord. Een baby begint te huilen.

Samuel probeert zich te haasten, maar zijn armen zijn zo slap van ellende dat hij zich nauwelijks omhoog kan hijsen. Zijn vader geeft hem een duwtje, opgejaagd door de Gestapo-agenten die als jachthonden om hen heen cirkelen. Samuel kruipt op handen en knieën opzij om plaats te maken voor de volgende. De geur van braaksel en urine komt hem tegemoet. Hij probeert zijn misselijkheid weg te slikken. Een Gestapo-agent duwt zijn moeder hardhandig naar voren. Wankelend op haar benen probeert ze zich overeind te houden.

‘Opschieten!’ brult hij.

‘Hier, neem mijn hand, mama,’ roept Samuel en strekt zijn arm naar haar uit.

In stilte schuiven de mensen op om een plaatsje vrij te maken voor zijn moeder. Samuel neemt hun bagage aan. Zijn grootvader duwt zich met trillende armen omhoog en gaat hijgend aan de kant zitten. Johanna en zijn vader kunnen er nog net bij. De Gestapo-agenten overleggen met elkaar in het Duits. Samuel ziet op de kerktoren dat het bijna vijf uur is. Met een wrang gevoel denkt hij aan hun vluchtplan dat mislukt is. ‘Je kunt niemand meer vertrou-